

JUBILATE

Mees metsa ja vete varjust

Eduard Oja 100

*Tuult jalge alla, taeva tuult ja mõtetele kotkatiibu,
maa poripritsmed pühi suult ja julgelt päikse külge liibu,
too taevast alla tulikost,
mis eostaks jahtuwaid maailmu.*
(Heiti Talvik)

Friedebert Tuglas kirjutab 1944. aastal: “Kui ihuüksiks võib inimene enese vahel tunda. Kes teab, vahest vajab mind aastakümnete pärast jälle keegi, keda huvitab mu saatust, ta jälgib liigutatuna mu teid. Kuid mis teab temagi minu tõelisest olemasolust. Oleme nagu rändtähed avaruses, kes iialgi üksteist ei kohta. Tajume vaid aimlemisi üksteise melanhooliat ning kaome siis jälle tühjusse.”

Just nimelt Oja ja Oja-taolised heliloojad on need, kes inimese üksindust läbi aegade kunstis on väljendanud, kunsti kaudu inimesteni tagasi toonud, igas ajas omamoodi. Oja on kord öelnud luuletajast sõbrale Šumakovile: “Ah, muusikat ei ole kellelegi vaja!” Me võiksime arvata, et Oja, kes ütles need sõnad, oli melanhoolik või tegutsemisvõimetu inimene. Vastupidi. Kui me mõtleme sellele, milline oli Oja 30. aastatel, siis näeme, et ta oli uus, novaatorlik, isikupärane ja terav. Tänapäev on need teravused mahenenud, me oleme harjunud helikeeles palju suurema teravusega. Uudsus võib ajas kaduda, aga kandvus, sisukus, kaalukus ei kao, õieti see ongi ju ajaproov, mille me kõik peame nii või naa läbi tegema.

Me oleme selles mõttes rikkad, et meil on lisaks uudisloomingule pidevalt avastada oma heliloojate seni tundmata ja kuulmata teoseid, enamasti tänu eeskuulajale, eestvõitlejale Vardo Rumessenile. Tihti on need just eriti kaalukate ja tõsiste suurteoste hulgast, nagu Tobiase “Joonase lähetamine”.

Oja on eesti muusika suur boheemlane. Kirjutanud ei ole ta mitte vähe. Kahju on, et suhteliselt vähe on ta kirjutanud päris pikka muusikat, ja kahju on ka, et seda pikka muusikat oleme kõige vähem kuulda saanud.

Oja sünnikoht Tartumaal Palupõhjas on

Oja aastal 1928, mil sündis “Põhjamaa lapsed”

FOTO VARDO RUMESSENI ERAKOGUST

äärmiselt suletud koht, samal ajal äärmiselt teatraalne koht.

Laeva sood, hõredavõitu asustus, kehv tee, lohkudesse kohati kive veetud. Laukad, muraka- ja mustikarohked metsad, ussid; Oja õde Elli Scheller on siin ussilt nõelatagi saanud.

Seal on kolmest küljest vana sügav mets ja siis avaneb jõekäär – Emajõgi on seal eriti poeetiline oma pajude ja valgete vesiroosidega. Tundub, nagu hakkaks jõgi silme ees kauguses ringe tegema. See on vana asula, esimene allikmärke ühe talu järgi pärineb aastast 1406.

*

Lai luht elab, hingab ja õitseb, annab toitu lindudele-loomadele – seal sündis Oja. Isa Jaan Oja töötas Palupõhjas järjepanu

Eduard Oja (1905 – 1950) sündis Palupõhja külas Vana-Põltsamaa vallas. 1927–1932 õppis ta Tartu Kõrgemas Muusikakoolis Heino Elleri juures kompositsiooni. 1935–1941 töötas samas õppeasutuses teooria õppejõu ja orkestriklassi juhatajana, 1941. aastast oli vabakutseline helilooja. Oja tegutses ka muusikaõpetajana koolides – 1924–1925 Tamsal ja 1925–1930 Elvas, koorijuhina (Pangodi mees- ja segakoor, Elva segakoor, Tartu Naistelaulu Seltsi koor, Tartu hariduseltsi Edu koor) ja muusikaarvustajana 1934–1938 ajalehe Postimees juures. Teoseid: ooper “Lunastatud vane” (1939–1940); orkestriteosed – Sümfoonia (1939–1947), “Ilupoem” (1930), “Müsteeriumid” (1941), “Mere laul” (1942); kammermuusika – Klaverikvintett (1935, EAHSi I auhind), Ballaad tšellole ja harfille (1943), “Aja triloogia” (1934), “Melanhoolsed öökullid” viiolale ja klaverile (1937), “Aeliita süit” viiulile ja klaverile (1932–1936), “Vaikivad meeolud” (1930) ja “Sugestioonid” klaverile (1929–1932), kvartett “Talveõine” sopranile, klaverile, viiulile ja tšellole, soololaulud, koorilaulud jm.

52 aastat metsavahina. Igal kevadel käis ta metsa hoolega üle – see pidi kui park välja nägema. Oja õde Elli Scheller ütleb: “Isa oli väga aus mees. Seotud tööga, aina metsas. Oli hea meie vastu küll.” Tõsise, vaikse isa kõrval oli elavam, kunstiannete ja lahtiste kätega ema Anu, isast tunduvalt noorem. Elli Scheller: “Ema laulis vist küll hommikust õhtuni. Oli laulutundja, solist laulukooris, ilus sopran.”

On teateid, et talus oli enne põlemist olnud ka vana klaver. Elli Scheller mäletab ema seal istuvat, laulmas “Ma tulen taevast ülevalt”. “Ema oli haruldaselt musikaalne. Kui korra laulu kuulis, oli tal see meeles, mängis klaveril järele. Ema isa olnudki rahvapillimees.”

Elli Scheller: “Eedi armastas laulu päris pisikesena. Ema ütles: sellest tuleb laulumees, vaata, kuidas ta kuulab! Ta oli hilise arenguga laps, 5. eluaastani ei rääkinud. Eks ta oli isekas, keskmine vend oli seitse aastat vanem, sellest oli ta üle, oli juhtiv jõud.”

Oja peret saadavad rasked sündmused. Tema eel sureb ta vend, hiljem sureb Oja enda palavalt armastatud poeg. Kodutalu põleb täiesti ootamatult, hirmsasti maha, siis kui pererahvas on metsa taga teises talus matustel.

Aeliitaga.

* Oja oli uskumatult puhta kõrvaga mees selles mõttes, et tal ei olnud lapsepõlves mingeid muusikalisi kogemusi. Meil on praegu seda isegi raske ette kujutada heliuputuses, mis meid ümbritseb. Ta sai puudutada külaviiulit ja leidis sealt üles kõla. Ta sai kuulda natuke koorilaulu, natuke külakõõrutamist, natuke küla pillimängu. See tähendas tulla muusikasse täiesti puhtalt ja samas olla täis linnulaulu, metsakohinat, jõge, mis häälitseb iga kord isemoodi. Kõneldakse, et Oja olevat tihti ära kadunud, ise pärast seletanud: “oli üks imelik lind”. Öeldi, et Ojal olevat “nõia käsi”, et ta saab kõik kätte, mis tahab, olgu need marjad, seemned või kalad.

* Ma olen järjest rohkem hakanud mõtlema, et see, mida me endaga kaasa saame sealt kuskilt teadmata aegadest, on meile ehk tähtsam kui mitmed hilisemad muljed. Väga tugev ajatunne, aja voolamine, aja erineva pulsi tunne Oja loomingus on seotud aastaaegade vaheldumisega, jõe kulgemise ja ootamatustega. Tee kujund on tema jaoks väga oluline. Suvel oli jõgi ainus tee, talvetee avas Palupõhja ka kaugemalt tulijatele. Poisikese jaoks oli see müstiline romantika, kui öösiti saabuti regedega ja jäädi metsavahitallu end soojendama. Tartusse sõideti läbi öö kõrge taeva all, tõrvik põlemas lootsiku ninal. Nõnda jõudis nooruke Oja Tartu Õpetajate Seminari.

*

Seminaris puutus ta kokku Tubinaga. “Oja oli väga lahtise peaga ja arenes kiiresti, seda ta oli elu aeg, ta taipas otsekohe... Ta oli väga hea ka teistes õppeainetes, ta oli fantastiliselt andekas.”

*

Tubin meenutab, kuidas Oja lapsi õpetas: vaimukalt, elavalt, lastepäraselt. Nooditundmist ja muusikateooriat tegi ta neile selgeks tünnikeste kaudu, mis asusid noodijoonestikul. Olid siis poolikud ja täis tünnid, niimoodi ta lähenes muusikale elupraktika kaudu. Umbes samal ajal kirjutas Oja varjunime Albre all solfedžoõpikut. Muidugi oli kavas õpik välja anda. Oja läinud siis tolleaegse “kroonimata kuninganna” Miina Härma juurde kinnitust saama. Härma aga ei olnud nõus: “Sellest ei tule midagi välja,” ütles ta ja nii oli asjal kriips peal.

*

Siis meenutab Tubin veel, kuidas Oja tutvus Elvas suvitava Els Vaarmaniga, kauni, andeka, võluvaga, ja kuidas temast sai Oja jaoks suur romantiline paleus. Imetlusest haaratud, kirjutas ta oma esimese suure romansi “Põhjamaa lapsed”, olles sel ajal ka ise, nagu Linda Saul rääkis: “imeilus, säravilmne, lokkispäine, väga sugestiivne, väga-vega kaasakiskuv”.

*

Tubin kirjutas veel Oja klaverikvinteti valmimisest: “Ta hak-

Oja 40. aastatel.

kas seda kirjutama juba koolipõlves ja valis seal imeliku põhimõtte, umbes sama, mis Skrjabin tegi oma “Prometheuses”, aga natuke läks Schönbergi juurde ka. Ellerile kangesti meeldis see süsteem, mille Oja oli täiesti iseseisvalt välja mõtelnud.” Tubin lisab, et “ta läks natuke välja sinna geniaalsuse piiri sisse”.

*

Tollal kui Tubin ja Oja koos Elleri juures õppisid, ütles Eller Oja kohta: “Ojal hing laulab, Ojal on suur meloodiline anne, minul seda ei ole... Ta on rahutu hing, tema elu on lakkamatu põlemine, vahel olen koguni kartnud, et ta liiga kiiresti põleb. Ometi on ta väga andekas ja produktiivne. Kahju, et ta majanduslikust heaolust nii vähe hoolib. Sellega seoses olevad raskused vajutavad aga ka loominguale oma pitseri. Hindan kõrgelt tema suurepärasest vormitunnest ja fantaasiast.”

*

Kaks rahvalaulude kogumise ekspeditsiooni 20. aastatel Lihulasse ja Lõuna-Eestisse, näitavad meile jälle Oja väga elavalt. Ta läheb sinna ja ütleb: “Ma ei saa midagi aru, mida nad siin laulavad!” Ja siis äkki lähevad ta kõrvad lahti ja ta on nagu hull: ta laulab teistega teed käies (seda on rääkinud Tampere, seda on rääkinud Laugaste). Oja talletatud rahvaviisikogu hinnatakse Kirjandusmuuseumis kõrgelt.

*

JÜRI REINVERE

Mis on anne?

Anne nagu jumalatu sügavik, inimelu välgatus, kihina paaberile talletatud, – hetkeline ja ajatu. Anne, millist peaaegu üldse ei kohta. Jälestav, õudne andekus.

Sellele vastukaaluks suur ja kaootiline looming, igasse kaarde laiali viskunud: lühifragmente, pikki kaari, esitamata ooper, tase vaheldub nagu enamikul toleaegetest eesti heliloojatest: nelja hea töö kohta üks, mis poleks nagu üldse selle inimese loodud.

Ei jõua Oja teosed mitte kuidagi eesti muusika südamikku, ei leia oma eemalseisvat lahtritki. Tema parimad momendid on kaugel eemal soome-ugri kultuuriruumist, tema halvimal momendid on karikatuur iseendast. Enamik momentidest on esimesest kategooriast, eksaktsed, kaemuslikud, sissepoole pöördunud, nii sissepoole pöördunud, kuniks kogu ümbritsev maailm on pimenenud, muutunud valgu- ja varjuta ähvardavaks massiks.

Oleks Ojal kolmandikkugi Tubina järjepidevusest, võinuks see ehk päästa nii tema kui ka ta lähedaste elu. Oleks Ojal kolmandikkugi Pärdi julgusest, oleks ta hüpanud ajas viiskümmend aastat ette. Andest temal puudust ei olnud, – ja ikkagi distantsi pealt näed sa ta elus ainult tammilt maha jooksnud rööpaid, mõnda suurepäraselt kaadrit enne katastroofi. Oleks talle keegi õpetanud, kuidas andega hakkama saada, olnuks kõik võib-olla teisiti.

Noored riigid kipuvad ettekujutustest joobuma, – need on võimsamad kui reaalsus –, nii ühiskonna kui üksikisiku tasandil. Samuti ka värske Eesti riik. Ühed, kellel on piisavalt annet olla hoolimatu, saavad sellest tuult tiibadesse, teised upuvad ümbritsevasse vaesusesse, vabanemata millestki. Tühjus, täielik tühjus, mille peal inimene peab elama. Sügavad juured, 1905. aasta vari, alkoholi vari. Määratu loodus ümberringi.

Ja samas see vabadus: kirikulaadide vaheldumine nagu tuul mere kohal, faktuuri jõhker helenemine, dissonantsid klaasistuvad konsonantsideks. Perekondlik vägivald – isegi tema iseloomukaaslane Sibeliuse mõjub ta kõrval lapsukesena.

Tema võimatu iseloom kindlasti hävitas lihtsalt kõik ta ümbert, jätmata ruumi suurimatele avarustele. Ometi oli see sama hävitusvõime arvatavasti pöördvõrdeline osa tema andest: tema suurim innustaja, sütitaja, edasitõukaja, tema esimene käima lükkaja.

Ja samas kõige parem, mis tal oli. Tema sügavaim ja tõelisim, tema kõige ainsam. Kui palju on neid, kellel pole niigi palju isegi mitte seda tõelist osa iseendast.

Ning sellest edasi? Ajaloo kustunud jälg, nagu vari esikus.

Oja oli tuline koorijuht. Nii mõnigi kord ajas ta teda jumaldava naiskoori hinge täis. Aga nad rääkisid veel vanas eas, et neil ei ole sõnu Oja hukkamõistmiseks, mida ta ka ei teinud. Nad said aru tema eluraskustest ja kannatustest. Kõik rõhutavad, et Oja oli distsiplineeritud, väga täpselt kohal, väga hea sõnaga, väga kannatlik, üldse mitte äge, nagu oleks võinud temast arvata.

*

Ta oli hea arvustaja. Tubin ütleb: “Oja kirjutab väga häid arvustusi. Ausaid, tõsiseid.” Ta julges otsekohelel välja öelda, mida ta mõtles. 1936. aastal ta kirjutab: “Muusikat asutakse õppima peamiselt armastusest muusika vastu, vaevalt puhtpraktilistel kaalutlustel nii raskele, eeldusi nõudvale alale minnakse.” Ja jätkab siis: “Kõige täbaram on helilooja elu – need peavad hankima sissetulekuid põhitöö kõrvalt. Ka õpetamine on väga suur energia raiskamine... Kultuuriline looming pole mitte mingi käsitöö, mida teed siis, kui jääb vaba tunnikene, komponeerimine on suur ja problemaatiline filosoofia.”

*

Peab olema Ojaga nõus, kui ta ütleb: “Minu mõistus algab sealt, kus teistel lõpeb.” Abikaasa arvates oli talle hukatuseks, et ta selle lausega ringi käis. Loomingulises maailmas ja üldse elus oli ta üksinda, see oli tema traagika. Kuigi sõpru oli palju.

*

Oja tütar Vaike, Põlva muusikakooli kauaaegne klaveriõpetaja, meenutab: “Isal oli vajadus ilu järele, millegi tavalisest elust erineva järele. Kui elasime Tartus Kesk tänaval, tuli ta kord hiljem koju ja viis meid välja äikest imetlema. Sähvatused rebestasid taevast, igauks mõtles oma mõtteid... Kuidas mind vaimustas isa rõõm: see oli lõkendavalt särav. Kuidas ta jagas minuga heameelt ja vabadust, kui rangelt suletud ukse taga kirjutatud teos oli valminud.”

*

Oja oli päikese kummardaja. Ta tuli Tartus Kesk tänaval sõpradega välja ja sundis neid päikese ees kummardama. Päikesetõusu ajal mööda maanteed käies ütles Oja: “Kui ma saaksin, ma kirjutaksin päikesesümfoonia.”

*

1930. aastal kirjutas ta “Ilupoemi”, aga haridust tal veel õieti polnudki, ent kohe on korralik orkestratsioon, vormiosad tasakaalus.

*

Uskumatult head on Oja laulude tekstivalikud. On tunda, kuidas ta tunneb seda, millest kirjutab, mida ta sealt välja loeb. Iseäranis lähedane on talle Juhan Liiv (laul “Ma ei näe enam”).

Eesti muusikas on mõned juhtromansid: Artur Kapi “Metsateel”, Juhan Aaviku “Kojuigatsus” ja ka Oja “Põhjamaa lapsed”. Selle kirjutamise ajal on ta 20. aastates, põhjamaa mehe kohta ikka väga noor. Aga lehitsedes Oja laulude kogu, näemegi suuri, uhkeid, tundetugevaid romansse üksteise kõrval.

*

Mets kasvab sisse. Palupõhja aastal 1996.

FOTO JÜRI REINVERE

Oja kui noor Vanemuine oma naiskoori keskel. FOTOD TMMi ARHIIVIST

Oja muutub aina huvitavamaks, kui juba tema muusikat tunned. Aga inimene seal taga on veelgi huvitavam. Võiks ju mõelda, et muusika teeb õnnelikuks ja nii andekas mees, nagu tema, peaks olema taevani õnnelik.

Tegelikult on loojana iseendast kirjutada suur risk. Tema riskis ja hukkus.

*

Oja saatus on olnud õige ränk ja seda sugugi mitte välistel põhjustel. Kahtlemata on põhjuseks olnud tema nõrk närvisüsteem, tema haprus. Thomas Mannil on üks väga põnev artikkel Dostojevskist, kus ta Nietzschele toetudes arutleb selle ümber, et võib-olla suur inimene peabki haige olema, võib-olla see on ohver, kohutav ohver muidugi, inimese elu hinna ohver, et ongi vaja erandseisukorda. Ja et see õnnejoobumus, need lained, mis üle tema pea käivad, see elujõudude kontsentratsioon, see loomisvõime ei ole tegelikult mitte see, mida me nimetame normaalseks.

*

Oja on tulnud oma teostega just nagu välguvalgusel. Nad mõjuvad tänini praegu sündinud improvisatsioonina, inimese ülimate elatud hetkede kajastamise või talletamisena. Ta on olnud suur fantasöör ja oma ajaga vastamisi.

Oja koht eesti muusikas on aga suuresti paika panemata, tema haarde ulatus ja sügavus on ikkagi väga suur. Kui üritame seda teha, siis näeme, kui tihe on eesti muusika ajaloosündmuslik, mida tähendab viis aastat, kümme aastat.

Oja suurem saavutus ongi tema vägev, sümfoonilise kaaluga kammermuusika.

Vestlustest Helju Taugiga valinud
Ia Rimmel

Raekontsert

L 22. jaanuar kell 18 Tallinna raekoda

Talveõine

Eduard Oja 100

Klaverikvintett
Kvartett "Talveõine"
Ajatrilogia tšellole ja klaverile
Ballaad tšellole ja harfile
Soololaulud

**Karmen Puis (sopran), Janika Rand-Sirp (klaver),
Pille Taniloo (klaver), Eda Peäske (harf),
Kristel Eeroja-Põldoja (viul), Kadri Sepalaan (viul),
Kadri Rehema (viola), Indrek Leivategija (tšello),
Aare Tammesalu (tšello)**

Kontserdiga tähistatakse meie XX sajandi esimese poole ühe andekama helilooja Eduard Oja 100. sünniaastapäeva.

Hooaja peaspetsialist

www.concert.ee